

Com muita admiração
e um abraço amigo de Edeuz

**José Pires' De ballade van het
hondenstrand**

Inleiding

De Portugese auteur José Cardoso Pires werd geboren in 1925. In 1949 verschijnt een eerste bundel verhalen onder de titel *Caminheiros e Outros Contos* (Landlopers en andere verhalen). De rauwe kritiek op het Portugees maatschappelijk bestel en de sobere verhaaltrant die aanleunt bij Amerikaanse schrijvers als Hemingway, Faulkner en Caldwell maken een diepe indruk op het publiek. De bundel *Histórias de Amor* (Liefdesgeschiedenissen), uitgegeven in 1952, wordt uit de handel genomen vanwege zijn duidelijke politieke ondertoon. Na een eerste roman *O Anjo Acorado* (De verankerde engel, 1958) en een essay *Cartilha do Marialva* (Marialva, een handleiding) verschijnt in 1960 zijn eerste toneelwerk *O Render dos Heróis* (De overgave van de helden), voor het eerst opgevoerd in Lissabon in 1965. Het stuk is een burleske, sombere satire op de historische mythe van de Portugese vrijheidsheld Marialva. Onder de titel *Jogos de Azar* (Kansspelen) geeft hij in 1963 een vernieuwde en uitgebreide versie uit van *Os Caminheiros*. In hetzelfde jaar behaalt hij de Camilo Castelo Branco-prijs met zijn roman *O Hóspede de Job* (Jobs gast), waarvan de publikatie - een uniek feit in de Portugese letteren - werd voorafgegaan door de Italiaanse vertaling gepubliceerd door de uitgeverij Lerici in Milaan. In 1965 volgt de roman *O Delfim* (De dolfijn), een ietwat precieuzere beschrijving van een dorpscacique. Na een reeks novellen uitgegeven onder de titel *O Burro-em-Pé* (De ezel die rechtop staat) en het toneelstuk *Corpo-Delito na Sala de Espelhos* (Het corpus-delicti in de spiegelzaal) uit 1980, verschijnt in november 1982 de roman *Balada da Praia dos Cães* (De ballade van het hondenstrand).

Deze laatste roman wordt in november 1982 bekroond met de Grote Prijs van de Portugese Schrijversvereniging ('Associação Portuguesa de Escritores'). Na de erkenning door de critici, vindt Cardoso Pires met dit boek ingang bij het grote publiek. Deze roman van 256 pagina's, uitgegeven door O Jornal te Lissabon, wordt een ware bestseller. Hiervan getuigen de talrijke vertalingen, een filmproject, acht herdrukken en vooral de 54.000 exemplaren die werden verkocht. Dit is een enorm aantal voor een lezersmarkt als de Portugese, waar de gebruikelijke oplagen slechts 3.000 exemplaren bedragen.

Zoals zovele Portugese schrijvers en schrijfsters rekent Cardoso Pires, acht jaar na de Anjerrevolutie, af met een verleden waarin het literaire leven meestal beperkt bleef tot een kleine, vaak snobistische elite, en alle sociale en politieke kritiek onder de domper stond van de censuur. De toon is resoluut nieuw, als een herboren contact van de schrijver met zichzelf en een lezer in wie hij eindelijk zichzelf herkent, en met wie hij dialogeeert in een suggestieve, directe, licht-ironische taal.

Het verhaal, opgebouwd als een soort prisma waarin de eerder troebele figuur van de operazanger-politiecommissaris Elias centraal staat, steunt op ware gebeurtenissen.

Tijdens de nacht van 31 december 1959 ontsnappen uit het fort van Elvas in Zuid-Portugal de majoor Luí's Dantas Castro, opgepakt wegens een mislukte poging tot militaire machtsgreep, de architect Renato Sarmiento, zijn medeplichtige, alsook korporaal Barroca, als milicien werkzaam op het secretariaat van het fort. Onder een schuilnaam en verkleed als pastoor huurt de majoor een buitenhuis in de omgeving van Lissabon. Samen met zijn vriendin Filomena, afkomstig uit Zuid-Afrika, en zijn twee gezellen, wacht de majoor daar op een gunstig moment om weer in te grijpen. Het leven van de onderduikers wordt echter totaal onhoudbaar wegens de stormachtige verhouding van de impotent geworden majoor met zijn minnares. De argwaan van de majoor wordt zo groot, zijn inzicht zo vertroebeld dat zijn drie metgezellen slechts één uitweg rest: de moord. Deze heeft plaats tijdens de nacht van 26 maart 1960, maar wordt pas ontdekt op 3 april als hongerige honden het lijk ontgraven op het strand waar de moordenaars het hadden begraven.

Hier begint de roman. Geduldig als een spin ontwart Elias één voor één de draden van het web. Drie personages, een dode, een stad - Lissabon -, een drijfveer: politiek. Punt en contrapunt van een verhaal waarin de gezamenlijke misdaad van drie individu's uitgroeit tot de verwoording van een collectieve dwaling, de angst en eenzaamheid van een volk dat van zichzelf vervreemd is door jaren van politieke terreur.

Deze bewustwording, die de roman een universeel en haast episch karakter verleent, wordt verklankt in een taal die opwindend echt en nieuw klinkt.

HET ONDERZOEK (p. 13 tot 18)

7 MEI 1960

In levenden lijve op het gerechtsgeding aanwezig, Elias Santana, brigadepolitielid. Zwak gestel, zeer bleke kleur, 1 meter 73; uitpuilende ogen

(exoftalmisch) duidend op een vergevorderde staat van bijziendheid, huidkleur en verdere tekens wijzen op spijsverteringsmoeilijkheden, waarschijnlijk chronische gastritis. Uiterlijk niets bijzonders op te merken, zo maar één uit de duizenden, tenzij misschien de nagel van de pink, zeer lang en gelakt, de nagel van een gitaarspeler of een helderziend magiër. Hij doet de ring met het blazoën, aan dezelfde vinger, mooi uitkomen. Gewoonlijk draagt hij een geruite jas, effen broek en zwarte das (aangepast aan de omstandigheden), met een speld van dof parelmoer; een horloge met fluorescerende wijzers, merk Longines, dat hij in de bovenzak van zijn jasje stopt en dat met een gouden kettinkje aan zijn opslag vastzit; een bril met doffe glazen. Weinig haar op de hoofdhuid; over de schedel, netjes verdeeld van het ene naar het andere oor toe, liggen enkele, met zorg bewaarde haartjes.

ELIAS CABRAL SANTANA, uittreksel uit het strafregister: geboren in Lissabon, in de parochie van de Sé, zoon van een kantonrechter. Middelhare studies aan het college van de Heilige Jacob, Apostel, onderbroken wegens het overlijden van zijn ouders, waarna hij tot zijn meerderjarigheid aan de zorg van zijn zuster wordt toevertrouwd. 's Nachts kansspeler, operazanger in wijkverenigingen. Na opneming in het Vlaamse Sanatorium te Loures, wordt hij aanvaard als stagiair bij de Gerechtelijke Politie, (10-7-1934), bij besluit van de toenmalige directeur, rechter Bravo. Daarnaast staat hij bekend als 'De Grafdelver' of 'Chef Grafdelver'. Ongetwijfeld dankt hij die bijnaam aan het feit dat hij, na meer dan twintig jaar dienst in de afdeling Moordzaken, zijn leven heeft doorgebracht met het ontgraven van prachtig afgemaakte doden en het uitzenden van moordenaars naar de diverse betraliede graftombes die de strafgevangenen van ons land zijn. Met toewijding en lof, wat blijkt uit zijn staat van dienst. Gereserveerd en zonder passie, zoals het hoort in zijn specialiteit, zelfs zozeer dat hij nooit het woord 'overleden', 'ontslapen' of 'afgestorven' gebruikt in verband met het lijk dat hem is toevertrouwd, maar eerder 'De Cujus', zo eigen aan de meest edelachtbare rechters. Elias Santana, De Grafdelver, antwoordt gewoonlijk dat hij "zich op het pad van de stillen beweegt" wanneer men hem toevallig in dienstverband ontmoet, op onverwachte tijdstippen en plaatsen. Zo kan men best de discretie en de eenvoud appreciëren waarmee hij de doden en hun doders bekijkt; meer commentaar geeft hij niet.*

* Kathedraal

En zo, ten gevolge van de feiten die zich voordeden op 3 april van het jaar 1960, ongeveer zeventig uur na de vondst van het lijk van een onbekende op het Mastrostrand, op vijftig km. van Lissabon, zat voornoemde Elias, bijgenaamd 'De Grafdelver', brigadehoofd, op zijn bed te mediteren met voor hem de krant van de avond tevoren, geopend op de pagina met het relaas van de misdaad.

Hij heeft een satijnen pijama aan. Het is zeven uur 's morgens in zijn woning in het zijstraatje naast de Kathedraal, drie hoog, met zicht op de Taag. De slaapkamer ligt aan de binnenzijde van de woning en geeft met een ovaal venstertje uit op de trap. Omvangrijke, matriarchale commode. Nachttafeltje in mahoniehout, met marmeren blad, spuwbakje in gekleurd porselein. Lakens met geborduurde monogrammen en de door-eengevlochten initialen MT.

Elias lijkt te zweven tussen zijn krant en zijn slaap. Maar neen, hij is werkelijk aan het mediteren, met de ogen gericht op een echt altaar van foto's, uitgestald op de commode. Op een van de foto's ziet men de rechter in toga, met naast zich zijn vrouw, op een andere dezelfde personen en een meisje in een strookjesjurk, genesteld aan moeders boezem; op een derde foto, het echtpaar en hun dochtertje en ook nog een kleine jongen gezeten op een gietijzeren paardje. (Op de achtergrond onderscheidt men duidelijk het decor van een tuin vol ornamenten. Het meisje draagt al geen strookjesjurk meer, zij staat recht en heeft een fiets vast bij het stuur.) Tenslotte ziet men de afbeelding van een jong vrouwengelaat in een zilveren lijst; de blik is zacht, vol zuiverheid en melancholie (de trek om de mondhoek is dezelfde als deze van de adolescente met de fiets, maar meer geprononceerd, persoonlijker, en nu wordt het voorhoofd overschaduwd door een haarkrul).

Elias is zonder bril, zijn oogleden zijn halfgesloten en gerimpeld als die van een kalkoen. Hij kauwt op zijn tanden terwijl hij onder zijn oogleden uit, in het aarzelende licht van een zonnestraal, steeds maar blijft staren naar die verschoten sepia-afbeeldingen uit een ver verleden. Dan staat hij op en loopt de gang door, er hangt hier een lucht die niet bedriegt: muizen?

Op zijn pantoffels, met de krant in de hand, doorloopt hij de twee kamers waar hij aan voorbijkomt, vol meubels met witte doeken er overheen. (Le Tour du Propriétaire, zoals wijlen zijn vader zei in Elvas, wanneer hij een ommetje deed in zijn landgoed voor hij naar het gerechtshof ging.) Hij gaat van het ene naar het andere meubel, hij bekijkt de stapel zilverwerk op de tafel, de damasten canapés en zetels, alle in lakens gehuld, het notehouten buffet, het beeldje van de visser die zijn hengel uitgooit in het

aquarium waar, in plaats van water of vissen, een deurknop ligt; de juwelenkist, het likeurservies, en nog meer lijkwaden, nog meer weidse plekken van witheid; een huishoudelijke morgue vol bewerkte voorwerpen. In elk vertrek zijn er muizevallen, maar ze zijn onaangeroerd, met minachting genegeerd. Huismuizen geloven niet in mirakels, zegt Elias, en de muizen van dit huis zijn zo uitgeslapen dat ze zelfs aan radar zouden ontsnappen als dat nodig was.

Hij gaat de keuken binnen. De keuken: een gootsteen in arduin en een venster dat op de achtergevels van de huizen uitgeeft. Je ziet er terrassen met duivenhokken en was die te drogen hangt, bloemen in vazen en bakken aan de ramen, onkruid op de daken waarover de muizen lopen, televisieantennes. Op een zacht vuurtje en zonder veel overtuiging warmt Elias zijn ochtendmelk op. Daarna loopt hij opnieuw de gang door achter een rokende kom aan en gaat zitten in een vertrek met zicht op de Taag. Fregatten, heen- en weergeloop van mensen die uit de veerboot van Cacilhas komen. De reusachtige vlammentong van de Nationale IJzer- en Staalfabriek aan de overzijde van de Taag; en vlakbij koerende tortelduiven op kroonlijsten uit Pombals tijd en katten die zich narcistisch likken in de zon.

Elias doopt beschuitjes in de zoete melk: "Zo werd het acht uur en krijgen wij een dag zonder glans of glorie." Met deze woorden richt hij zich tot een glazen kas die onder het venster staat. Zand zie je er in. Dan, terwijl hij de krant opent: "Om te beginnen krijgen wij vandaag de natrap van de dode, broer. De natrap van de dode, al van gehoord?"

Nu zie ik dat een schepsel onderaan in de glazen kooi naar hem luistert, gezeten in het zand. Luistert dat wezen of is het gevangen in de extase van een schijnslaap? Je kan het niet weten. Het is een hagedis, Lizard is zijn naam, hagedis-huisdier, zandig lichaam. Hij lijkt steeds klaar om uit te rukken, de kop onbeweeglijk, de hals naar voor, de lange vingers van zijn achterpoten open op de grond geplaatst.

Je hebt er lak aan, gaat Elias verder, met een blik op zijn beschuiten en een blik op zijn krant; maar eigenlijk richt hij zich tot de hagedis; bij hem lucht hij zijn hart. Een kruipdier als jij heeft wel andere dingen om het hoofd.

HET SLACHTOFFER WERD GEIDENTIFICEERD

Het betreft ex-majoor bij het leger, Luís Dantas Castro, die in december laatstleden was ontsnapt uit het fort van Elvas, waar hij zijn vonnis afwachtte wegens deelname aan een mislukte militaire machtsgreep.

En dit is precies de trap van de kwade overledene. De natrap van de zogeheten dode die daar aankomt als een schim op pantoffels. Niemand ziet hem, maar hij treft heel raak de argeloze levende, in dit geval de brave Elias.

Naast de hagedis Lizerd en de kom met beschuiten gaat de aandacht van het Brigadehoofd geheel en al uit naar die waaier van nieuwsberichten die zich voor hem opent, met op de eerste pagina vette koppen die met luid tromgeroffel de dode aankondigen. Afbeelding van voornoemde: de De Cujú, cujo genaamd, in officiersuniform. Beschrijvingen, gissingen betreffende dit rottend lichaam, een lijkgeur die kippevel geeft. Dan komt het verleden aan bod, oude koeien worden uit de sloot gehaald, zoals gewoonlijk tijdens een dodenwake: de dode deed dit, dat overkwam de dode; ocharme, ocharme. *Andante, andante*, gromt de politieagent in pijama, daar komt de lijkstoet. Drie personen voegen zich bij de optocht.

DE VERDACHTEN

Elk van hen, *dramatis personae*, ten tonele gebracht om op te treden in het spel van de wedersamenstelling - een vrouw, een architect, een korporaal - zijn op de foto's van de krant weinig meer dan half verkoelde gezichten. Een vrouw, Filomena. Men onderscheidt nauwelijks haar ogen maar men ziet dat zij jong is, zeer jong. De andere, een korporaal. Op bivak en een en al aandacht, geheel in de ban van de camera die hem fotografeert. Nog een kind. De andere ook, de architect. Haast zonder baard, zonder rimpels, met de diep overtuigde blik van iemand die een plechtig ogenblik beleeft. En dat zijn de drie verdachten, zij die doodden en het geheim met zich wegdroegen. Eens waren het personen, daaraan denk je als je ze zo afgedrukt ziet, in grijze stipjes.

Elias: *andante, andante*, de trap van de dode komt later.

Je kan aannemen dat hij alles regel per regel weet. Hij las en herlas de krant en daarom versnelt hij het ritme, zoals in de muziek, *andante, andante*, tot hij op pagina zoveel met de hand op de krant slaat: hier is het. Hier groeit het nieuwsbericht uit tot een kanselrede die de overledene verwijst naar de slechtste, de afgrijselijkste hoek van de hel. Politiek, ziedaar de zonde,

want, na het verwerpen van de hypothese van het seksuele vergrijp, duiden alle bestaande aanwijzingen op een politieke misdaad. Het feit dat het lijk werd geschoeid met de schoenen aan de verkeerde voet is op zichzelf zeer duidelijk, want deze praktijk is in zwang bij de terechtstelling van verraders van clandestiene organisaties.

Tussen deze regels in kan Elias lezen dat de Pide* dààr haar intrede gaat doen. Het zal niet lang meer duren en dan wordt het een mooie boel, twee politiemachten die elkaar wantrouwen, het is maar al te duidelijk. Ik voel al de adem van de Melaatse Engel die mijn oor komt schroeien, zegt Elias luidop, zich richtend tot Lizerd. Gesnopen, broer?

Hij overloopt de pagina met de bioscoopprogramma's en de Overzeese Nieuwsberichten, pluriraciale vrede, "met Sonotone hoort u weer bij de horenden", lage prijzen, manen en getijen. Het ergste, denkt hij, is dat sommige mensen enkel de krant lezen bij tegenlicht om het woord te vinden dat werd weggemoffeld door de 'agenten met de vulpen', en wanneer zij dat woord niet vinden, bedenken zij er een. Dit is een tweede censuur, een tweevoudige verwarring, en een dezer dagen gaan wij allen lezen wat geschreven is langs het niet geschrevene om (het weggeschrevene, als zo'n woord dan al in het woordenboek zou staan). Want niemand kan ons, Portugezen, bij de neus leiden, en zeker niet Chef Elias van de Gerechtelijke. Zonder enige moeite kan hij aannemen dat de Pide al lang op de hoogte was van de misdaad en dat zij slechts het gunstige ogenblik had afgewacht om het lijk in de handen te schuiven van Judite, de Gerechtelijke, met alle kwalijkriekende details die de wrok van het publiek opwekken en de agenten van deze Eerbiedwaardige Instelling tot belasterde dienaars van de wet maakt.

Lizerd blijft ondoordringbaar in zijn glazen planeet. Hij is een huisdraak, klein maar toch een draak. En voorhistorisch, verheven boven de tijd. Zijn eigenaar komt naar hem toe om de thermostaat te controleren die in de kooi bevestigd is, want het seizoen verandert en de warmte moet geregeld worden. 's Zomers moet hij dikwijls het zand bevochtigen om te beletten dat het dier zich zou opwinden en met de staart zou gaan slaan, verzonken in visioenen van wijfjesdieren of naakte rotsen onder zengende zonnestrallen.

Elias slaat zijn ogen op naar het raam: wanneer en hoe zal de Pide optreden? Hij heeft altijd horen beweren dat de Politie die een andere Politie-macht bespiedt de misdadiger kwijtspeelt. Is zoiets te aanvaarden? In de hemel verscheurt het spoor van een straalvliegtuig het blauw van de lucht, op weg naar oneindige verten.

Inleiding en vertaling: Hedwige ANDRÉ

* Pide: Policia Internacional de Defesa do Estado, gevreesde politieke politie ten tijde van Salazar.